

KRISTINA UHLÍKOVÁ (ED.), MĚSTSKÝ CHRÁM SV. VAVŘINCE VE VYSOKÉM MÝTĚ

Vydalo Artefactum, Praha 2022, 480 s.; ISBN 978-80-88283-80-5.

Autorský kolektiv monografie vysokomýtského kostela čítá šest jmen. Čtveřici badatelů, kteří dlouhodobě působí v Ústavu dějin umění AV ČR, doplňují dvě historičky z regionálních institucí. Kniha je koncipována v prvé řadě jako podrobný nástin stavebního vývoje chrámu a proměn jeho výzdoby a vybavení. Mnohé další aspekty jeho dějin, postihnutebné hlubším studiem písemných pramenů (např. liturgický provoz, aktivity bratrstev, zbožná nadání, úcta k světcům), jsou opomenuty, příp. jen nahodile a stručně připomenuty. Z vykreslovaného obrazu kostela tedy poněkud uniká jeho důležitá úloha v sociální síti městské komunity. Tyto limity se týkají hlavně oddílu kapitol o raně novověkých dějinách chrámu. Naopak v kapitolách o rozsáhlých regotizačních úpravách jsou to právě interakce městských a církevních představitelů, co tvoří osnovu výkladu.

Jistá tematická jednostrannost monografie vysokomýtského chrámu vynikne hlavně při komparaci s obdobnými publikacemi, jejichž autoři se pokusili uceleněji představit dějiny velkých městských kostelů. Pro srovnání se nabízí především kolektivní monografie *Katedrála sv. Mikuláše v Českých Budějovicích* (2015). Tato publikace dobře ukazuje, jaký badatelský potenciál, co se týče písemných pramenů, stále skýtá vysokomýtský kostel jakožto hlavní ohnisko spirituality místní komunity a jedno z významných pojetí lokálních a regionálních sociálních vazeb. Po koncepční stránce podobným vzorem provázané analýzy písemných a hmotných pramenů může být kniha *Městský farní kostel ve středověkých Čechách. Trhové Sviny 1280–1520* (2011), byť záběrem nepřesahuje do raného novověku.

Třežba publikace o vysokomýtském kostele nahlíží jeho dějiny hlavně optikou historiků umění, její vznik lze jedinečně uvítat. Představuje totiž vzácný přírůstek do stále tristně krátké řady monografií velkých městských chrámů. Desítky památek obdobného významu stále čekají na bližší pozornost historiků a historiků umění. Ostatně v dosavadních třiceti ročnících *Průzkumů památek* napočítáme v úhrnu jen minimum článků, které se věnují architektuře městských kostelů, příp. jejich vybavení a výzdobě.

Nepřekvapuje, že nejdelší kapitola knihy o vysokomýtském kostele pojednává o středověkém stavebním vývoji. Současnou podobu chrámu totiž stále určují konstrukce z lucemburského období, které jsou ovšem do značné míry přetvořeny regotizačními zásahy. Pozdně středověké a raně novověké konstrukce zanikly při velkém požáru města roku 1774 a v důsledku rozsáhlé regotizační přestavby v poslední čtvrtině 19. století. Jak postupovala výstavba trojlodního chrámu s polygonálně uzavřeným presbytářem a s dvojicí západních věží, detailně nastiňuje Dalibor Prix. Jeho představa, podložená suverénním přehledem o středoevropské gotické architektuře, se v mnoha dílčích ohledech liší od závěrů dosavadního bádání, a to jak při rozlišování gotických stavebních subfází, tak při jejich dataci. Autor výstavbu chrámu, jehož kompletní dispozice vznikla v lucemburském období, dělí do čtyř etap. Podle je-

Městský chrám sv. Vavřince Kristina Uhlíková (ed.) ve Vysokém Mýtě

ho představy nejprve vznikl presbytář spolu s jižní sakristií (první etapa), poté přibyla jižní zeď plánovaného trojlodí spolu s dvojicí západních věží (druhá etapa), následovala výstavba bazilikálního trojlodí se severní předsíní (třetí etapa) a nakonec došlo na výstavbu severní boční kaple, přiléhající k předsíni (čtvrtá etapa). Celý tento stavební proces autor datuje do 40. až 90. let 14. století.

Dalibor Prix při rekonstrukci postupu výstavby chrámu do velké míry vychází z poznatků zaznamenaných v historické literatuře. Vzhledem k současnému stavu chrámu je totiž namnoze odkázán na zprávy a nákresy badatelů a architektů působících během regotizační přestavby. Formulace dávných autorů i jejich dokumentace mají pochopitelně daleko k dnešním standardům práce stavebních historiků, jedná se tedy o pramen, který sám o sobě vyžaduje interpretaci, nemluvě o možnostech nekolidérného výkladu nejen textů, ale i (silně schematických a dost možná i stylizovaných) nákresů. Je tedy možné, že budoucí bádání zaujme k některých Prixovým závěrům kritické stanovisko. Autorovy vývoody se ale v zásadě jeví jako solidní východisko budoucí diskuse, protože dokážeme sledovat jednotlivé argumentační kroky. Při pohledu na silně regotizovaný chrám se ale nelze ubránit skepsi nad současnými poznávacími možnostmi. Dalibor Prix si však tyto pochybnosti příliš nepřipouští. Nejen co se týče relativní, nýbrž i absolutní datace gotických stavebních subfází. Mírný údiv vzbuzuje kupříkladu autorova datace výstavby severní kaple do pouze čtyřletého inter-

valu (1390–1393). Vzhledem k absenci jiných opor zbývá jako jediné datační východisko stylová analýza architektonických prvků. V případě vysokomýtského chrámu je ale důvěra v tyto znalecké (komparatistické) úsudky silně poznamenána skutečností, že většina autentických kamenických článků zanikla při regotizační přestavbě. Bude zajímavé sledovat, jestli se časem podaří potvrdit, nebo naopak korigovat Prixovu představu o absolutní dataci jednotlivých stavebních subfází. V závěru kapitoly o středověkém vývoji chrámu se autor věnuje stavebním úpravám z jagellonského a raně habsburského období. V tomto směru je veškerá diskuse odkázaná na historickou dokumentaci, např. co se týče nedochované pozdně gotické klenby severní lodi.

S obsáhlým rozbohem středověkého stavebního vývoje je místy úzce propojena navazující kapitola Heleny Dáňové o výzdobě a vnitřním zařízení kostela ve středověku a na počátku novověku. Dochovaných artefaktů, o nichž autorka pojednává, je poskrovnu. Zčásti to jsou prvky, které představují (resp. představovaly) součásti architektury kostela. Z předhusitského období pocházejí malé zbytky sochařské výzdoby dvou honosných portálů. Objeveny byly při regotizačních úpravách v druhotném umístění. Autorka se při jejich hodnocení přidrží dřívějších závěrů Ivo Hlobila. Z pozdně středověké vývojové fáze chrámu, započaté jako obnova po velkém požáru v roce 1461, se dochovaly jednotlivosti, které jen matně přibližují podobu interiéru na konci středověku a na počátku novověku. Do kategorie zdobených architektonických prvků spadá fragment pastoforia. Na některém ze zmizelých oltářů stála dřevěná socha Madony z doby kolem roku 1500. Zvláštní pozornost zasluhuje cínová, bohatě zdobená křtitelnice, zhotovená v roce 1499 v kutnohorské dílně Ondřeje Ptáčka. Autorka věnuje pozornost i několika kusům liturgického náčiní, u kterých ale většinou nelze s jistotou určit, zda pocházejí ze svatovavříneckého kostela. Blíže se věnuje mimořádnému artefaktu, jehož původ z místního kostela není zpochybňován. Jedná se o luxusní kasuli zdobenou plastickou výšivkou; datována je do doby kolem roku 1500. Stavební historiky zaujme dvojice gotických dveří s kovaným pláštěm a dochovanými původními zámky. V mýtském kostele se v překvapivě mizivém počtu dochovaly artefakty sepulkrálního a memoriálního rázu, pocházející ze středověku a raného novověku. K obecně vzácnějším dokladům patří figurální (fragmentárně dochovaný) náhrobník šlechtice ze 14. století. Zemřelý je na něm znázorněn jako stojící rytíř ve zbroji s mečem a štítem.

Poměrně krátká kapitola Kristiny Uhlíkové pokrývá stavební dějiny kostela od 16. do poloviny 19. století. Výklad je založen hlavně na výpovědi písemných a obrazových pramenů. Z výraznějších stavebních konstrukcí, které zanikly při regotizaci chrámu, stojí za pozornost dvoupatrová hudební kruchta v prostoru mezi západními věžemi. Její podobu zachycuje historická fotografie. Středobodem kapitoly je velký požár v roce 1774, který značně poškodil stavbu kostela i jeho vybavení. Autorka popisuje následnou obnovu, která musela reagovat na vážné statické poruchy obvodového zdiva a degradaci či přímo destrukci klenby. Cennou sondu do vybavení kostela v barokním období předložila Jana Oppeltová, která nastiňuje

výpovědní možnosti inventářů ze 17 až 19. století. Svůj výklad doprovodila edicí inventáře z roku 1677.

Co se týče širšího komparativního studia, jednu z nejprínosnějších kapitol knihy sepsal Štěpán Vácha. Zabývá se vnitřním zařízením kostela před jeho zásadní regotizací. Předmětem autorova výkladu jsou hlavně (ne)dochované barokní oltáře a další části vybavení. Základní představu, jak vypadal interiér kostela v době mezi ničivým požárem roku 1774 a regotizací započatou v roce 1875, poskytují obrazové prameny. Vedle několika detailních kreseb místního umělce Josefa Šembery lze při studiu využít i soubor fotografií, zachycujících různá zákoutí trojlodí i presbytáře. Štěpán Vácha, specialista na barokní umění, se blíže zabývá oltáři a kazatelnou, které byly během regotizace odstraněny ze svatovavříneckého chrámu a poté instalovány ve vysokomýtském kostele Nejsvětější Trojice a v několika okolních venkovských kostelích. Na Váchovu kapitolu bezprostředně navazuje edice inventáře kostela z roku 1752, kterou připravila Jana Oppeltová. Poté následuje samostatná, Štěpánem Váchou sepsaná kapitola o nejvýznamnějším uměleckém díle současného interiéru chrámu, jímž je Bradlův obraz Nanebevzetí Panny Marie, umístěný na hlavním oltáři. Mimořádně cenný obraz spolu s oltářem ovšem není původní součástí mobiliáře městského kostela. Celek v roce 1783 zakoupila vysokomýtská obec z tehdy rozprodávaného vybavení konventního chrámu čerstvě zrušeného cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory. Za kapitolou o Bradlově obrazu navazuje exkurz opět ve formě edice kostelního inventáře, tentokrát z roku 1790. I tuto edici připravila Jana Oppeltová.

Stěžejní kapitolu knihy, a sice o regotizační přestavbě, sepsala Kristina Uhlíková. Autorka detailně sleduje průběh stavebních prací i širší souvislosti takto náročného podniku, detailně se zabývá organizací stavebních prací i způsoby financování náročného podniku. V roli stavitelů se vystřídaly známé osobnosti. Dnešní podoba chrámu vzešla z návrhů Františka Schmoranze st., který zároveň dohlížel na realizaci hlavní etapy stavebních prací. Ve vedení přestavby ho vystřídal Josef Mocker. Kristina Uhlíková upozorňuje na jejich rozdílné názory na zachování (resp. využití) některých gotických prvků a konstrukcí. Josef Mocker např. kritizoval skutečnost, že během přestavby nebyl vzat v potaz nález druhotně použitých fragmentů gotického portálu. Podle jeho mínění se na základě objevených článků měl změnit návrh podoby novogotického hlavního portálu. Z pera editorky knihy vzešla i kapitola o nové výzdobě a vybavení regotizovaného chrámu. Vedle pseudogotických dřevěných a kamenných oltářů zaujmou pozornost hlavně bohaté nástěnné malby, vzniklé podle návrhů Karla Vítězslava Maška.

Kapitoly Kristiny Uhlíkové jsou po faktografické stránce dosti přínosné, autorka svůj výklad podložila důkladnou archivní rešerší. Zcela však rezignovala na komparaci, která by zásadně proměněnou architekturu a výzdobu kostela zasadila do dobových uměleckých proudů. Zatímco Dalibor Prix snáší desítky a desítky nejruznějších analogií k jednotlivým gotickým architektonickým prvkům i dispozici kostela, přičemž se rozhlíží do všech koutů střední Evropy (až to vzbuzuje otázky, jestli je tento přístup na stránkách dané knihy účelný), Kristina Uhlíková se o tradiční stylovou komparaci nepokusila ani ve

východočeském kontextu. Rozdíl autorských přístupů snad nemůže být kontrastnější, přitom přebohatá secesní výmalba interiéru ke komparaci a uměleckohistorickému hodnocení přímo vybízí. Proto působí paradoxně, když je v knize prezentováno velké množství analogií pro středověkou architekturu kostela, která je dnes téměř k nepoznání setřena regotizační přestavbou.

Výklad o regotizaci chrámu a souvisejících úpravách jeho interiéru uzavírá kapitola Štěpána Váchy o dobovém sporu o opětovnou instalaci barokního oltáře s Brandlovým obrazem do presbytáře. Zatímco církevní představitelé prosazovali jeho nahrazení relativně nízkým pseudogotickým oltářem, o opětovnou instalaci barokního oltáře se zasazovali představitelé městské správy v čele s energickým starostou. Jejich úsilí bylo naštěstí úspěšné. Zástupci církve byli proti, protože jim vadila skutečnost, že barokní oltář zastíní okna s novými vitrážemi.

Jako samostatný blok kapitol je do knihy vložen nástin historie vysokomýtského děkanství, koncipovaný hlavně z hlediska dějin církevní správy. Autorka tohoto bloku, Věra Slavíková, stručně pojednává i o finančním zajištění

děkanství a vývoji patronátních práv. Středověkou etapu zcela vynechala, novověké a moderní dějiny probrala dosti letmo. Nejvíce se věnuje biografiím jednotlivých děkanů, které uvádí v chronologicky řazeném pořadí. Po tomto výčtu duchovních správců následuje kapitola Kristiny Uhlíkové o zvonici (vybudované v 80. letech 16. století) a v ní zavěšených zvonech.

Byť jsou jednotlivé etapy dějin vysokomýtského kostela pojednány značně různorodým způsobem, kniha jako celek představuje zásadní obohacení výzkumu velkých městských chrámů. Monografii ale citelně schází komparační uměleckohistorické zhodnocení vývojové fáze z doby historismů. Tento nedostatek je tím nepochopitelnější, že monografie vznikla na půdě Ústavu dějin umění AV ČR.

Závěrem je třeba ocenit zdařilou grafickou úpravu knihy, která dává vyniknout bohatému a velice cennému obrazovému doprovodu. Monografie je vybavena větším množstvím vysoce kvalitních snímků ze současné doby. Ocenění zasluhují i četné reprodukce historických snímků a stavebních plánů, podle kterých probíhala regotizace.

JAN KYPTA

REDAKČNÍ POZNÁMKA

Počínaje tímto ročníkem nebudeme v tištěné podobě publikovat bibliografickou rubriku Z odborného tisku. Rešerši literatury na téma průzkumů památek ale neukončujeme, příslušná bibliografie, která je dílem širšího kolektivu spolupracovníků, bude od letošního roku přístupná už pouze na webových stránkách časopisu (www.pruzkumypamatek.cz).

Zpracování je podpořeno úkolem DKRVO Prezentace výsledků výzkumu a vývoje NPÚ a podpůrná vědecká činnost pro výzkumné a vývojové pracovníky (99H3021160).